© Український переклад, В. Б. Носенко, 1992.

Sub conservatione formae

Specificae salva anima (1).

Раймонд Луллій

Я з тих, кому звісні буйні фантазії і шалені пристрасті. Мене називали божевільним, але хто його зна, може, божевілля — це вищий розум і майже всі славетні діяння і кожна глибока думка породжені хворобливим станом — певним настроєм духу, що піднісся коштом божевілля. Ті, хто марить удень, знають набагато більше, ніж ті, хто лише вночі бачить сни. У туманних видіннях їм об'являється вічність, і, прочнувшись, вони тремтять, відчуваючи, що підійшли до краю великої таємниці. Іноді їм відкривається трохи мудрості,— це добре, а здебільшого — звичайне знання,— це вже лихо. Не маючи ні стерна, ні вітрил, вони випливають у безмежний океан "світла несказанного" і знову, як шукачі пригод у нубійського географа, "agressi sunt mare tenebrarum, quid in eo esset exploraturi" (2).

(1) Поки зберігається певна форма, душа ціла (латин.).

(2) Вступають до моря пітьми, щоб дізнатися, що там (латин.).

Що ж, нехай я божевільний. Проте я готовий визнати, що мій дух може перебувати у двох відмінних станах — безперечно ясного розуму, що пам'ятає про події першої частини мого життя, і затьмарення й сумнівів, що пронизують моє теперішнє життя і спогади про те, що відбулось у другім великім періоді мого існування. Через те розповіді про перший період мого життя — вірте, а тому, що я розповім про пізнішу добу,— вірте або й не вірте, сумнівайтеся, а коли і сумнівів не буде, вважайте, що то Едіпова загадка.

Та, яку я кохав в юності і про яку тепер так спокійно і ясно пишу ці спогади, була єдиною дитиною єдиної сестри моєї небіжчиці-матері. А звали мою кузину Елеонорою. Все наше життя було зігріте тропічним сонцем Долини Багатобарвних Трав. Там ніколи не ступала нога подорожнього, бо розкинулась ця долина далеко-далеко, серед високих гір, що у важкій задумі обступили її зусебіч, не даючи сонцю освітити найкращі куточки того краю. Ніхто не протоптав туди бодай стежини, і попасти до нашого благословенного краю можна було, лише топчучи красу мільйонів запашних квітів, прокладаючи собі шлях серед листя, що, наче килимом, устеляло землю. Так і жили ми самотою, і не знали нічого про навколишній світ,— я, моя кузина та її мати.

Із суворих країв, що розкинулись за горами, які зусебіч оточили нас, в'юнилася вузька і глибока річка, яка блискучими водами затьмарювала все, крім очей Елеонори; тихо звивалась вона долиною і, зрештою, зникала в тінистій ущелині, серед гір, іще похмуріших, ніж ті, з яких вона витікала. Ми назвали її Рікою Мовчання, бо несла вона свої води з якоюсь безгучною силою. Ані звуку не долинало до нас з її берегів, і вона плинула так тихо, що перлисті камінці, за якими нам так подобалось спостерігати, непорушно лежали в глибині, випромінюючи якесь одвічне чудове сяєво.

Береги ріки і безлічі сліпучих струмків, що, звиваючись, несли до неї свої води, а також неосяжні простори, що простяглися від схилів гір до самого дна, встеленого рінню,— все це, як і сама долина, від річки до навколишніх гір, наче килимом, було вкрито м'якою зеленою травою, густою, невисокою, напрочуд рівною, від якої пахтіло ваніллю, і по цій траві розсипалися плямами жовтець, білі маргаритки, бузкові фіалки та рубіново-червоні асфоделі, які своєю пишною красою хвилювали наші серця і гучно промовляли про кохання і славу Всевишнього.

Подекуди серед трави, неначе химерні видіння, здіймали стрункі стовбури небачені дерева; вони стояли не прямо, а граціозно повигинались, тягнучись до сонця, що опівдні заглядало в долину. Кора дерев яскраво мінилася черню і сріблом і була ніжнішою за все, крім щік

Елеонори; якби не молода зелень велетенського листя, що спадало з верховіття нескінченним мінливим потоком, заграючи з легким вітерцем, ті дерева скидалися б на величезних сірійських змиїв, які віддають шану своєму повелителю Сонцю.

Тримаючись за руки, п'ятнадцять років блукали ми з Елеонорою тією долиною, поки наші серця полонило кохання. Це трапилось увечері, наприкінці третього п'ятиріччя її життя і четвертого п'ятиріччя — мого. Обійнявшись, ми сиділи під схожими на змиїв деревами і дивились на наші відображення у Ріці Мовчання. Ми не перекинулися бодай словом протягом цього чудового дня, та й наступного сказали одне одному лише кілька несміливих слів. Із хвиль до нас вийшов бог Ерос, і ми відчули, як він розбудив палкий дух наших предків. Пристрасті, якими цілі сторіччя славився наш рід, дивно переплелись із мріями, які також властиві нам, і шалено пронеслися над Долиною Багатобарвних Трав. Усе в ній змінилось. На деревах, які раніше не знали цвітіння, порозпускалися дивовижні, яскраві, наче зірки, квіти. Смарагдовий килим став іще зеленішим, а коли, одна по одній, зів'яли білі маргаритки, замість них повитикалися десятки рубіново-червоних асфоделів. Життя завирувало всюди, де ступала наша нога, бо навіть цибатий фламінго, якого ми ніколи не бачили раніше, разом з іншими веселими яскравими птахами розпростав перед нами свої рожеві крила. Золоті і срібні риби заплескались у річці, а з її глибин піднявся гомін, який, помалу наростаючи, нарешті забринів колисковою, чарівнішою за Еолову арфу, мелодійнішою за все на світі, крім голосу Елеонори. І величезна хмара, яку ми вже давно помічали поблизу Гесперу, випливла, випромінюючи золоте й червоне сяйво, і, мирно заклубочившись над нами, кожного дня опускалась усе нижче, аж поки зачепилася краями за верхівки гір, розвіявши своїм сяєвом їхню похмурість і ув'язнивши нас, здавалося, навіки, в чарівній темниці величі і слави.

Елеонора була гарна, як серафим, проте нелукава й невинна, як і її недовге життя серед квітів. Вона не приховувала лукаво кохання, що спалахнуло в її серці, а разом зі мною зазирнула у його потаємні

куточки, коли ми удвох блукали долиною і говорили про зміни, які в ній сталися. Елеонора в сльозах заговорила про останню трагічну зміну, що чекає на все людство, і відтоді тільки про це й вела мову, щоразу повертаючись до цієї сумної теми, подібно до того, як одні й ті самі яскраві образи з пісень шіразького барда знов і знов постають у нашій уяві в розмаїтих разючих варіаціях. А одного разу вона відчула, як її персів торкнулася смерть; наче метелика-одноденку, природа наділила її досконалою красою лише для того, щоб відібрати життя. Проте Елеонорин страх перед могилою пояснювався тим, що вона одного разу розповіла мені в сутінках на березі Ріки Мовчання. Душу їй краяла думка, що, поховавши її в Долині Багатобарвних Трав, я полишу ці щасливі місця назавжди і віддам увесь шал свого кохання дівчині з світу буденного й чужого. І тоді я мерщій кинувся до ніг Елеонори і присягнув перед нею і небесами, що ніколи не з'єднаю своєї долі з жодною дочкою Землі, ні в чому не зраджу її благословенної пам'яті й не забуду те щире почуття, яке дало мені стільки щастя. І я закликав Вседержителя бути свідком моєї святої врочистої обітниці. А якщо я порушу ту обітницю, нехай упаде на мене кара, про яку я благав Його і її, святу, що житиме в Елізіумі, і нехай кара буде такою страшною, що я не зважусь навіть говорити про неї. Коли я сказав ці слова, ясні Елеонорині очі ще більше проясніли. Вона зітхнула, неначе смертельний тягар уже не гнітив її, і, затремтівши, гірко заплакала. А втім, утішилась моєю обітницею (адже була ще дитям), і смерть їй видавалася легкою. Через кілька днів, спокійно лежачи на смертному одрі, вона сказала мені, мовляв, за те, що я зробив для заспокоєння її душі, вона після смерті охоронятиме мене, якщо їй це буде дозволено, по ночах приходитиме до мене уяв. А якщо душам раю цього не можна, вона часто звіщатиме про свою присутність — чи то дмухне мені в обличчя вечірнім вітерцем, чи то напахне повітря, яким я дихаю, ангельським фіміамом. Із цими словами вона розлучилась зі своїм безгріховним життям, ніби завершивши тим першу пору мого життя.

У своїй розповіді я нічого не приховую. Але коли переступаю бар'єр на шляху Часу, споруджений смертю коханої, і вступаю до другої пори свого життя, я відчуваю, як мій мозок огортає тінь, і я більше не вірю в

бездоганність своєї пам'яті. Та однак казатиму далі. Роки поволі тяглися один за одним, а я все не виходив з Долини Багатобарвних Трав.

І знову все в ній змінилося. На деревах зів'яли і більше не розпускались схожі на зірки квіти. Зелені килими вицвіли, зблякли рубіново-червоні асфоделі, а на їхньому місці повитикалися десятки карооких фіалок, що неспокійно тріпотіли під важкою росою. На наших стежках більш не вирувало життя, бо цибатий фламінго вже не розгортав рожевих крил, а разом з рештою веселих яскравих птахів, що прилетіли колись із ним, з тугою полетів у гори. Золоті та срібні риби спливли вниз по течії і вже ніколи не прикрашали нашої чудової річки. І колискова, яка бриніла мелодійніше Еолової арфи, чарівніше за все, крім Елеонориного голосу, віддаляючись, почала стихати, поки згасла зовсім. Згодом стих і шум річки, поки нарешті над її берегами запанувала одвічна урочиста тиша. Велетенська хмара піднялася і, полишаючи верхівки гір у похмурій задумі, поринула назад, у край Гесперу, захопивши з Долини Багатобарвних Трав усю свою золоту пишноту.

Проте Елеонора не забула про свої обіцянки: адже я чув, як бряжчали ангельські кадильниці, а хвилі неземних пахощів повивали долину. Зоставшись на самоті, я відчував, як важко гупає серце, а вітерець, обвіваючи чоло, доносив до мене тихі зітхання. Часто нічне повітря наповнювалось невиразним шепотінням, а одного разу,— ох, лише одного разу! — я прокинувся від глибокого, ніби смерть, сну, відчувши на губах дотик примарних вуст.

Але й після цього порожнеча в моєму серці не заповнилась. Бо я марив коханням, що колись живило його.

Згодом долина стала гнітити мене спогадами про Елеонору, і я покинув її назавжди задля бурхливих і водночас марних утіх світу.

Я опинився в незнайомому місті, де все, здавалося, було спрямоване на те, щоб знищити пам'ять про солодкі мрії, яким я багато років тому

віддавався в Долині Багатобарвних Трав. Розкіш і пишнота блискучого двору, шалений дзенькіт зброї і несказанна чарівність жінок бентежили й паморочили мій розум. Але моя душа зберігала вірність давній обітниці, і тихими ночами Елеонора нагадувала мені про себе своєю незримою присутністю. Та раптом усе скінчилось: світ немов потьмянішав, і я жахнувся думок, що обпікали мій мозок, і страшних спокус, які не давали мені спокою, бо з далеких, чужих, незнаних країв до веселого двору короля, якому я служив, прибула дівчина, чия краса одразу полонила моє зрадливе серце. Не вагаючись, я кинувся їй до ніг, палко й ревно віддаючи шану коханню. Та й що важило моє почуття до дівчинки з долини в порівнянні з тим гарячковим шалом, з тим величним захватом і обожненням, з якими я вилив у сльозах свою жагу неземній Ерменгарді? О світла, як янгол, Ерменгардо! Твій образ витіснив з моєї пам'яті спогади про іншу. 0 божественна Ерменгардо! Вдивляючись у саму глибінь її незабутніх очей, я думав лише про них,— і про неї.

Я повінчався, і не відчував страху перед карою, котру накликав на себе, а її гіркота оминула мене. А одного разу — лиш одного разу — серед нічної тиші крізь грати вікна до мене долинули давно забуті тихі зітхання, і я почув такий знайомий ласкавий голос:

— Спи спокійно! Адже над усім царює Дух Кохання, і, віддавши своє палке серце тій, кого звеш Ерменгардою, ти можеш вважати себе вільним від присяги на вірність Елеонорі. Чому? Про це дізнаєшся на небесах.